

La periodística científica als Països Catalans: el tractament de la ciència al *Diari Català* (1879-1881)

Ariadna Casasús Bernacho
Sergi Cortiñas Rovira

Resum

Aquest article resumeix algunes de les conclusions de la recerca «La periodística científica als Països Catalans», finançada per l'Institut d'Estudis Catalans i dirigida pel catedràtic de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra Josep Maria Casasús. Els autors se centren en les publicacions del segle XIX al Principat i, en concret, analitzen de manera sistemàtica la divulgació científica al *Diari Català* (1879-1881), el primer diari en llengua catalana. El *Diari Català* va tenir una sensibilitat especial per les matèries científiques i va desenvolupar una notable tasca divulgadora en la societat de l'època. El diari entenia la ciència vinculada al progrés, com un element de renovació i transformació de la realitat, com a contribució a la millora social.

PARAULES CLAU: *Diari Català*, divulgació científica, periodisme científic.

Scientific journalism in Catalan-speaking territories. How science was used in the *Diari Català* (1879-1881)

Abstract

This paper summarizes some of the conclusions of the research project «La periodística científica als Països Catalans», funded by the Institut d'Estudis Catalans and directed by the professor of Journalism of Universitat Pompeu Fabra Josep Maria Casasús. The authors focus on the publications of the 19th century in Catalonia and, in particular, analyze in a systematic way the scientific popularisation in the newspaper *Diari Català* (1879-1881), the first newspaper in Catalan language. *Diari Català* had a special sensitivity for the scientific subjects and developed a remarkable task of popularisation.

The newspaper understood the science linked with the progress, like an element of renewal and transformation of reality, as a contribution to social improvement.

KEY WORDS: *Diari Català*, scientific dissemination, scientific journalism.

Introducció, metodologia i fonts

La recerca catalana sobre periodística i sobre història del periodisme ha facilitat en els darrers vint anys un coneixement generalista de l'evolució de la comunicació social, dels seus efectes en l'opinió pública i de la seva funció cultural.

Una de les hipòtesis induïdes pels treballs acadèmics més recents en aquestes especialitats és la posició primicera i la projecció exterior assolida a Catalunya pel periodisme científic en matèria de ciències experimentals (les ciències exactes, naturals i mèdiques), però també en aquells àmbits de les ciències socials més vinculats a l'anomenat periodisme de precisió (economia, estadística, enquestes d'opinió).

El periodisme científic produeix efectes culturals certs en amplis sectors socials tant pel que fa a l'accés a la comprensió de la realitat i dels avenços científics com pel que fa a la normalització de la llengua catalana en el camp de la terminologia especialitzada.

Aquest article —com els dos que segueixen— resumeix algunes de les conclusions de la recerca «La periodística científica als Països Catalans», finançada per l'Institut d'Estudis Catalans i dirigida pel catedràtic de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra Josep Maria Casasús. Aquesta recerca es correspon amb els criteris preferents que orienten la recerca dins la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans: una dimensió pancatalana pel que fa al territori abraçat (Catalunya, València, les Illes, la Catalunya del Nord, Andorra, l'Alguer);¹ i el caràcter interdisciplinari de les matèries afectades des d'una variant de l'exercici del periodisme (ciències experimentals i ciències socials).

En una primera fase de la recerca, es va procedir al buidatge sistemàtic dels continguts específics en els primers diaris en català del segle XIX editats a la Catalunya peninsular, amb especial atenció al *Diari Català*, fundat el 1879 amb aquesta denominació i amb aquelles en les quals aparegué a causa de suspensions forçades: *Lo Tibidabo* (1879), *La Veu de Catalunya* (1880) i *Lo Catalana* (1880) (Figueres, 1999: 111).

El *Diari Català* esdevé una de les experiències més reeixides de premsa en català i és considerat el primer gran diari en català. Per aquesta raó, la part del Principat es va centrar únicament en aquesta emblemàtica publicació. Altres pu-

blicacions decisives en llengua catalana, com *La Renaixensa* (1881-1905), *La Veu de Catalunya* (1898-1936), *El Poble Català* (1905-1919) i *Lo Somatent* (1886-1903), de Reus, es deixen per a una fase posterior de la recerca.

La recollida d'informació sobre els continguts es va dur a terme d'acord amb la fitxa normalitzada que va ser dissenyada per Jaume Guillamet a partir de les propostes en hemerografia registral formulades per Jacques Kayser (1963) i ampliades i reordenades per Josep Maria Casasús (1972). La fitxa finalment configurada per Guillamet és l'eina de treball que facilita els treballs de col·laboració entre l'Aula d'Història del Periodisme Diari de Barcelona (adscrita a la Universitat Pompeu Fabra) i l'Hemeroteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

La recerca, com abans ha quedat breument apuntat, s'ha materialitzat en tres parts: 1) buidatge sistemàtic de continguts i elaboració de la fitxa bàsica de recerca, 2) confecció de les taules i les bases de dades obtingudes, i 3) ordenació de resultats i interpretació de dades a partir de les taules de catalogació de continguts.

Altres objectius específics de la recerca són catalogar i classificar els textos periodístics del *Diari Català* i esbrinar els àmbits de coneixement científic predominants en el període d'estudi, com ara els descobriments científics o tècnics, la divulgació mèdica, els congressos acadèmics o la divulgació agrícola.

Context històric: el primer diari en català

Les darreres dues dècades del segle XIX van canviar de manera irreversible el panorama de la premsa catalana. En pocs anys, la premsa va adquirir una estabilitat que mai no havia tingut fins aleshores (Guillamet, 1994: 63). En aquest context de benaurança, sorgiran iniciatives periodístiques variades que assoliran una llarga vida. Els exemples més destacats de diaris en llengua castellana nascuts en aquesta època són *El Correo Catalán* (1876-1983), *La Publicidad* (1878-1939), *El Diluvio* (1879-1939), *La Vanguardia* (1881-), *El Noticiero Universal* (1888-1984) i, entre d'altres, *Diario del Comercio* (1890-1939).

Malgrat puntuals suspensions i els entrebancs propis de la dictadura de Primo de Ribera, aquest grup de capçaleres va adquirir una continuïtat que va consolidar un periodisme de gran pluralitat en formats, estils i ideologies al Principat de Catalunya.

El *Diari Català* (1879-1881), l'objecte d'estudi de la present recerca, s'emmarca en aquest moment de forta vitalitat per a la premsa del país. La citada publicació significa per damunt de tot una novetat lingüística, ja que és el primer diari en català (Guillamet, 1994: 63).

El primer diari en llengua catalana va ser també «un diari d'èxit i un periòdic que tingué una excepcional influència en l'evolució del moviment polític i cultural del catalanisme» (Figueres, 1993). Aquest periòdic tindrà notables continuadors en llengua catalana, entre els quals cal destacar per la seva durada *La Renaixensa* (1881-1905) i *La Veu de Catalunya* (1898-1936).

El naixement del *Diari Català* marcarà un abans i un després per a la premsa diària en català. Des del 4 de maig de 1879 —data del primer número de la citada publicació— fins al final de la Guerra Civil (1936-1939), sempre hi haurà, com a mínim, un diari a la venda en llengua catalana.

El camí iniciat per Valentí Almirall (1841-1904), fundador del *Diari Català*, tindrà, en efecte, almenys un continuador en la tasca d'explicar l'actualitat en català al país i només quedarà estroncat per la prohibició derivada del resultat de la Guerra Civil. Seran seixanta anys de *normalitat* per a la premsa diària en la llengua pròpia del país, una extensió temporal encara avui no superada.

L'orientació ideològica del *Diari Català* era republicana, federalista i moderadament anticlerical, en la tradició d'*Un Tros de Paper* i de *La Campana de Gràcia*. El *Diari Català* va ser un diari molt personal del seu home fort, Valentí Almirall, que hi va dedicar esforços personals i econòmics. Almirall era un apassionat de la política, el periodisme, la cultura i els avenços científics (Guillemet, 1994: 68).

Els treballs d'Almirall a propòsit de l'invent de la làmpada d'incandescència i les seves divulgacions sobre l'evolucionisme darwinian són «reveladores de la funció modernitzadora i de reconstrucció nacional que el forjador del catalanisme polític atribuïa a la ciència i al periodisme científic» (Casasús, 1993: 166).

Aquestes posicions definitòries del model de *Diari Català* i dels seus periodistes més significatius lligaven, a casa nostra, amb el positivisme de Pompeu Gener i Pere Estasén i Cortada, i, fora d'aquí, amb les experiències de la literatura realista i naturalista, la més significativa de les quals és la novel·la de Flaubert *Bouvard et Pécuchet* (1877), basada en «la tossuda preparació autodidacta que es va imposar l'escriptor en matèria de química, anatomia, patologia, geologia, agricultura i horticultura» (Casasús, 1993: 166).

Com molts dels intel·lectuals progressistes de la seva generació, Almirall va veure en el positivisme un corpus científic i filosòfic que li va permetre reformar la concepció del món sota una pretesa base científica.²

En aquest context, cal entendre el *Diari Català* com un producte molt apropiat en uns anys de lluita per una renaixença cultural i política catalana, «un diari d'impacte ideològic, èxit comercial i eficàcia periodística» (Figueres, 1993).

Un dels articulistes habituals del diari va ser Francesc Pi i Margall. Quan Pi i Margall va trencar amb el cap del federalisme històric espanyol, els dies del periòdic van ser comptats. El *Diari Català* tancava el 30 de juny de 1881.

Principals autors: l'anonímia dels textos periodístics, com a nota predominant

La majoria dels textos recollits en la mostra apareixen sense signar. L'anonímia és una característica rellevant en la premsa del XIX, malgrat que existeixen algunes excepcions.

Durant els dos primers segles d'història del periodisme, els textos sense firma eren els que més abundaven en la premsa. Avui, passa justament al contrari i l'editorial és un dels pocs vestigis de la gran època del periodisme anònim. Els editorials d'avui són una de les poques espècies del gènere anònim que han sobreviscut a l'ofensiva de la personalització, a l'obsessió per firmar-ho tot (Casasús, 2001). L'anonimitat dels textos periodístics, com així la denominaven els teòrics, va ser quasi hegemònica en els textos científics del *Diari Català*.

L'anonimitat va ser objecte de constants polèmiques, amb defensors vehements i detractors tenaços. El debat sobre la legitimitat de l'anonímia periodística va ocupar un espai considerable en la literatura acadèmica de bona part del segle XIX i fins i tot del XX. Els partidaris sostenien que facilitava la independència i la llibertat del periodista (així opinaven per exemple Karl Marx i Émile Zola) i aquells que s'hi oposaven denunciaven que l'anonimat de l'autor afavoria la impunitat (d'aquest parer eren Scipio Sighele o Schopenhauer) (Casasús, 2001 i Casasús i Núñez, 1991).

Aquesta mena d'*imperi de l'anonímia* va entrar en decadència, principalment, quan els codis penals i la deontologia es van fer càrrec del problema de la responsabilitat dels escrits. D'aquesta manera, calia atribuir la responsabilitat d'allò que s'hi deia als seus autors (Casasús, 2001).

La tasca divulgadora de Martí i Turró

Una excepció notable a l'anonímia dels textos científics del *Diari Català* sobrevola les pàgines del rotatiu. La present recerca ha fet aflorar un nom per damunt dels altres al *Diari Català*: Isidre Martí i Turró, que signava amb el nom en castellà, com era habitual en l'època (Isidro Martí y Turró).

Martí i Turró, sens dubte, seria mereixedor d'un estudi més aprofundit i convé necessàriament apuntar-lo aquí com a objecte d'investigació en recerques futures. Com a conclusió general, Martí i Turró esdevé en els anys de l'estudi un autèntic *dinamitzador* de la ciència a Catalunya.

A banda de les seves nombroses contribucions en premsa, Martí i Turró demostra una inquietud constant per popularitzar les ciències. Aquest periodista/divulgador imparteix conferències d'astronomia popular i cursos de temàtiques científiques diverses, que sovint són anunciades a les pàgines del mateix *Diari Català*.

En aquest afany pel coneixement, aquest divulgador de la Catalunya del segle XIX creava fins i tot aparells per veure millor els astres. La seva tasca, d'alguna manera, recorda la que Nicolas Camille Flammarion (1842-1925), el gran divulgador francès de l'astronomia, feia al país veí en aquells anys.

En cert sentit, cal entendre també la figura de Martí i Turró com a precursor dels treballs de Comas i Solà al diari *La Vanguardia* a principis del segle XX, treballs que han estat ben estudiats i documentats per Ignasi Cebrián (tesi doctoral en curs dirigida per Josep Maria Casasús).

Principals temàtiques dels textos de ciència

Les temàtiques principals en el període en estudi són l'astronomia (128 aparicions), la meteorologia (local i exterior, 109 aparicions), la tecnologia (69) i l'agricultura (67). Aquestes quatre grans matèries representen el 79 % del total de peces de ciència publicades pel *Diari Català*, és a dir, que quatre de cada cinc peces científicotècniques que sortien al diari versaven sobre astronomia, meteorologia, tecnologia o agricultura.

La distribució temàtica observada en aquesta recerca entronca amb les principals matèries dels principals diaris europeus del moment. L'astronomia va ser un dels temes centrals de la divulgació científica europea del segle XIX, sobretot a la Gran Bretanya i França. En aquest darrer país, la popularització de l'astronomia, gràcies a Flammarion, va resultar un autèntic fenomen de masses. A Europa, la fascinació per l'astronomia popular no tenia precedents. A Catalunya els principals diaris van fer-se ressò igualment de les novetats astronòmiques i per al *Diari Català* aquesta mena d'informacions esdevindran un tema central,

amb la destacada presència d'un redactor especialitzat, el ja citat Isidre Martí i Turró.

La història de la divulgació ha tingut en cada època un tema predominant. De la mateixa manera que la segona meitat del XIX està capitalitzada per l'astronomia, la primera meitat del segle XX, en canvi, estarà marcada per la importància de la física de l'àtom, en bona mesura gràcies a les descobertes d'Einstein i a les aplicacions de la física nuclear com a arma de destrucció massiva i en la generació d'energia. En canvi, la segona meitat del XX i l'inici del XXI tenen en la biologia molecular la matèria més divulgada, especialment a partir de la determinació de l'estructura de l'ADN de Watson i Crick (1953).

Si la divulgació de l'astronomia en el diari de Valentí Almirall va significar un 27 % de peces del total de les de ciència, la meteorologia va ocupar un segon lloc en ordre de preeminència. Les novetats meteorològiques van generar cent nou aparicions en el periòdic, fet que representa un 23 % del total. En la majoria d'ocasions, es tractava d'informacions de fets o fenòmens ja succeïts (del tipus «ahir va ploure a...», «hi ha hagut importants inundacions a...»). També era freqüent un recull de dades termomètriques i atmosfèriques.

En general, el diari tenia una voluntat universalista en el tractament de la informació i s'aportaven dades de països o d'altres continents, que, d'altra banda, difícilment podien tenir gaire utilitat per als lectors de Barcelona i la resta de Catalunya.

La tecnologia és el tercer tema més present a les planes estudiades. Els avenços científics eren ben rebuts pel primer diari català des de la seva fundació. Valentí Almirall era un apassionat de la modernitat i aquest tret de la personalitat de l'ànima del rotatiu tothora és visible en el tractament de les informacions.

Clarament, va ser el ferrocarril l'aspecte tecnològic més profusament abordat al *Diari Català*. L'extensió de la xarxa ferroviària catalana, així com tots els detalls que es deriven de la seva construcció, van ocupar planes i planes del periòdic. Els lectors van poder llegir seixanta-nou peces de tecnologia (un 15 % de les informacions científiques totals), trenta-sis de les quals s'ocupaven de qüestions relacionades amb el ferrocarril. Altres episodis divulgadors interessants van ser el telèfon, el telègraf i l'electricitat.

El quart gran tema del *Diari Català* en el període en estudi va ser l'agricultura i la ramaderia, que va concórrer en seixanta-set ocasions (un 14 % del total de les peces de ciència). En aquest apartat, s'ha agrupat agricultura i ramaderia, malgrat que cal explicar que les informacions ramaderes són pràcticament testimoniales (tres notícies, que signifiquen només un 4 % del total d'aquest apartat).

L'agricultura rebia un tracte preferent en les pàgines de la publicació d'Almirall. En una societat molt centrada en el sector primari era lògic que això fos així. Els ingressos de molts catalans depenien de les notícies del camp i el trac-

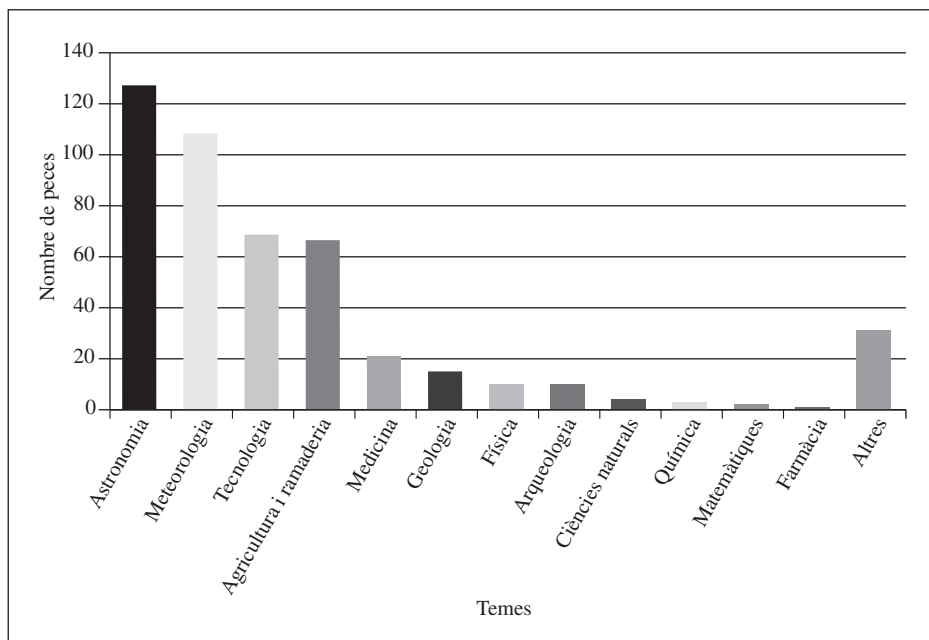

FIGURA 1. Matèries científiques principals del *Diari Català* (15-6-1879 / 23-4-1881).

tament acurat i detallat de les informacions agrícoles era fonamental, de manera directa o indirecta, per a gran part dels lectors del *Diari Català*.

A banda d'aquest interès *per se* per l'agricultura, la societat rural catalana afrontava aquells dies un problema crucial: la fil·loxera. La plaga d'aquest insecte a les vinyes va generar un cabal de notícies extraordinari. Al *Diari Català*, els lectors van conèixer en profunditat l'avançament de la plaga, les tècniques que calia aplicar per combatre-la i un interessant debat sobre el futur de les vinyes de Catalunya.

Altres conclusions sobre la ciència al *Diari Català*

En aquest punt, es volen assenyalar altres conclusions derivades de l'estudi de la publicació *Diari Català*. Aquestes conclusions s'esbossen ara aquí de manera breu, malgrat que l'objectiu final és desenvolupar-les en un marc més general en futurs treballs.

— El *Diari Català* va tenir una sensibilitat especial per les matèries científiques. Es percep en aquesta publicació una notable tasca divulgadora en qüestions tècniques. Aquesta ocupació meticulosa i constant per la ciència respon,

d'una banda, als interessos personals de l'ànima del diari, Valentí Almirall, i, de l'altra, a la voluntat inicial del diari d'estar al servei de la modernitat. El diari entenia el progrés com un element de renovació i transformació de la realitat, com a contribució a la millora social.³

— Els continguts científics que apareixen a les planes del rotatiu analitzat se ceneixen a les implicacions socioeconòmiques que per als ciutadans tenen les novetats. Les informacions de ciència reflecteixen, doncs, les ocupacions/preocupacions de la societat de l'època (estat de les collites, evolució de la fil·loxa, mitjans tècnics per combatre plagues, temperatures, pluges/pedregades, ferrocarril, entre d'altres), fet que suposa que al diari tingui més cabuda la ciència aplicada que la bàsica.

— El *Diari Català* ha de ser entès com una fita determinant en el procés de normalització lingüística dels termes científicotècnics en català. En aquesta recerca, s'ha posat de manifest la contribució de la premsa —en particular del diari de Valentí Almirall— a la creació, extensió i popularització d'una nomenclatura científica en llengua catalana.

— L'excursionisme, una activitat amb una doble vessant lúdica i cultural, va esdevenir un motor per a la divulgació de les ciències. Les trobades excursionistes tenien una part científica molt accentuada que ajudava a popularitzar les ciències, especialment a través de la difusió en premsa de les citades activitats. L'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, creada el 1876, i l'Associació Catalana d'Excursions, nascuda el 1878, van ser dues d'aquestes institucions. Les dues associacions, a les quals va afiliar-se Almirall l'any 1879, establien en el seu reglament que el català era la seva llengua oficial, un fet poc habitual en les agrupacions de l'època. Aquesta conjuminació de catalanitat i cultura/ciència, ben present al *Diari Català*, va ser decisiva per a la divulgació de les ciències en llengua catalana al Principat.

Bibliografia

- CASASÚS, Josep M. (1972). *Ideología y análisis de medios de comunicación*. 3a ed. Barcelona: Mitre, 1985. [1a ed., 1972]
- *Periodística catalana comparada*. Barcelona: Pòrtic, 1993.
- «Opiniones libres y datos sagrados». *La Vanguardia* [Barcelona] (3 juny 2001).
- CASASÚS, Josep M.; NÚÑEZ LADEVÉZE, Luis. *Estilo y géneros periodísticos*. Barcelona: Ariel, 1991.
- CEBRIÁN, Ignasi. *Josep Comas i Solà: divulgador científic*. Treball de recerca no publicat, dirigit pel doctor Josep Maria Casasús, Universitat Pompeu Fabra.
- FIGUERES, Josep M. *El Diari Català: plataforma d'exposició ideològica i d'activisme del catalanisme polític (1879-1881)*. Tesi doctoral. Barcelona: UAB, 1993, p. 113-124.

- FIGUERES, Josep M. «El *Viatge de Darwin* a la premsa catalana: l'edició del *Diari Català*». A: MASSOT, J. [ed.]. *Miscel·lània Germà Colón*. Vol. VII. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XXXIV)
- *El primer diari en llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999.
- GIVANEL, J. *Bibliografia catalana: Premsa*. Vol II. Institució Patxot: Barcelona, 1931-1937.
- GUILLAMET, Jaume. *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya (1641-1994)*. Barcelona: La Campana, 1994.
- *Els orígens de la premsa a Catalunya: Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*. Barcelona: Arxiu Municipal de Barcelona, 2003.
- «Homenatge en el centenari de la mort de Valentí Almirall i Llozer (1841-1904): exposició virtual» [en línia]. Universitat Pompeu Fabra, 2004. <<http://www.upf.edu/bibtic/expo/almirall>>
- KAYSER, Jacques. *El periódico: Estudios de morfología, de metodología y de prensa comparada*. Quito: Ciespal, 1961.
- *Le quotidien français*. París: Armand Colin, 1963.
- KRIPPENDORFF, Klaus. *Metodología de análisis de contenido: Teoría y práctica*. Barcelona: Paidós Comunicació, 1990.
- TORRENT, J.; TESIS, R. *Història de la premsa catalana*. Vol. II. Barcelona: Bruguera, 1966.

Dades dels autors

Ariadna Casasús Bernacho (1976) és graduada superior en comerç internacional i diplomada en administració d'empreses per la Universitat Pompeu Fabra (UPF). Actualment cursa la llicenciatura de publicitat a la Universitat Oberta de Catalunya. Ha participat en la recerca hemerogràfica especialitzada i en el tractament de dades del programa sobre l'evolució de la periodística científica recolzada per l'Institut d'Estudis Catalans.

Sergi Cortiñas Rovira (1974) és professor del Departament de Periodisme i de Comunicació Audiovisual de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona. Doctor en comunicació social per la UPF, llicenciat en ciències químiques per la Universitat de Barcelona i en periodisme per la UPF, és investigador en el camp del periodisme i la divulgació científiques.

Notes

- (1) Aquest article resumeix només la part dedicada al Principat de Catalunya.
- (2) Vegeu el següent enllaç per a més informació: «Homenatge en el centenari de la mort de Valentí Almirall i Llozer (1841-1904): exposició virtual» [en línia], Universitat Pompeu Fabra, 2004, <<http://www.upf.edu/bibtic/expo/almirall>>.
- (3) Vegeu Figueres, 1999: 355.